

Cold Case ‘Het Kasteel van Nieuwerkerk’

Dossier

Een aantal basisgegevens komen naar voren uit het archeologisch onderzoek. Er zit een bakstenen fundament onder de bouwvoor en er zijn ook enkele houten funderingspalen gevonden. Over een relatief groot gebied is onder de bouwvoor een dikke laag gebroken bakstenen verspreid. Het moet een groot stenen gebouw zijn geweest. De grootte van de bakstenen en de gevonden potscherven duiden op 13^e begin 14e eeuw. De locatie ligt tussen de Pollenweg en Frankesweg, twee door de ruilverkaveling verdwenen wegen aan de noordwestkant van Nieuwerkerk. De locatie ligt iets ten noorden van de **Stenen Zwaan**, een afgedamde getijdegeul die ooit verbonden was met de Gouwe. De locatie is in de polder Botland, één van de vier bannen. De Vierbannepolder is de eerste polder van Duiveland en al vroeg bedijkt waarschijnlijk voor 1200.

Hypothese

De versterking (verder kasteel genoemd) heeft niet lang bestaan omdat op latere oude kaarten hiervan geen indicaties zijn gegeven en ook in de kastelen inventarisaties geen meldingen worden gedaan. Het kasteel moet vrij snel na de oprichting zijn verwoest. Alleen de fundamente zijn in de bodem achtergelaten. Eind 13^e begin 14^e eeuw woedde de strijd tussen de graaf van Vlaanderen en die van Holland over het bezit van Zeeland. Veel landheren in Zeeland waren Vlaamsgezind om opportunistische redenen. **Floris V** gaf in hun ogen te veel rechten en dus macht aan de steden ten koste van de landheren. Dat leidde tot zijn dood: in 1296 is ‘Floris V door de edelen vermoord’. Het kan gaan om een kasteel van een toen Vlaamsgezinde landheer die de heerlijkheid Botland van de Vierbannen van Duiveland bezat. De locatie is strategisch gekozen om een goed oog te houden op de Gouwe, de belangrijke vaarweg langs Zierikzee en de verbinding tussen Schelde en Rijn. De locatie is ook heel geschikt om de handelsstad Zierikzee in het oog te houden.

Verdachte personen

De familie **Cats** had veel bezittingen en rechten in Holland en Zeeland vergaard. Ook delen van Duiveland behoorden tot hun leengebied. Eind 13^e eeuw hebben de **van Catsen de kant van Vlaanderen**. Dat ging er hard aan toe. Daarnaast staat hun opponent **Witte van Haamstede** die landheer is met de nodige lenen en rechten op Schouwen en in Zeeland. Hij bezat het kasteel in Haamstede. **Witte** is een bastaardzoon van graaf **Floris V** en is een trouw dienaar van de Hollandse graven. Hij speelt een belangrijke rol in de strijd tussen de Hollandse en Vlaamse Graven en met de Vlaamsgezinde Zeeuwse landheren.

Ooggetuigen

Een belangrijke ooggetuige is **Melis Stoke**. Hij heeft zijn bevindingen opgeschreven in de Rijmkroniek van Holland. Twee perioden komen in aanmerking. Eerst het beleg van Zierikzee en de Zeeslag op de Gouwe in 1303 en 1304. Hoewel er flink strijd is geleverd op Duiveland, waarbij de Bisschop van Utrecht werd gevangengenomen, meldt Melis niets over een huis van een landheer op Duiveland. De tweede periode is het jaar 1300 ... en ja hoor! Er is in de Rijmkroniek sprake van een huis aan de **Zwemer**. De Zwemer is niet de naam van een onbekend persoon zoals Burgers in zijn uitleg van de Rijmkroniek veronderstelt, maar staat voor Zween of Zwin. Zwemer, Zween of Zwin duidt op hetzelfde: een langzaam verzandende getijdegeul. Huis aan de Zwemer is dan **Steen Zwemer** of **Steenzween** of **Steenzwaan** zoals de afgedamde geul nu wordt genoemd, je kunt ook **Zwemer Steen** of **Zwanenburg** zeggen. [Klik hier voor de pagina uit de Rijmkroniek](#) regel 5272 in de context.

Wanneer **Jan II**, Jan zonder Genade genoemd, graaf van Holland wordt in 1299, komen Zeeuwse landheren met onder andere **Jan van Renesse**, **Floris van Borssele** en **Nicolaas van Cats** in opstand. In het jaar 1300 worden ze door troepen van Graaf Jan II verslagen bij Reimerswaal. Hun lenen, onder andere op Schouwen en Duiveland, worden hen afgenomen en de landheren naar Vlaanderen verbannen. Ook Witte van Haamstede speelt daarbij een rol en wordt door Melis Stoke genoemd in verband met het verwoesten van de bezittingen van de Vlaamsgezinde landheren op Schouwen ... en met het huis aan de Zwemer. Ook de poorters van Zierikzee helpen mee in de straftocht. Vier jaar later zouden de poorters van Zierikzee het

kasteel Blodenburg bij Zierikzee verwoesten dat toebehoorde aan de Vlaamsgezinde landheer **Hobucx Hellecopzone**. Deze episode wordt fraai beschreven in het boekje van Van Cattenburg: "Intocht der Hollanders binnen Zierikzee", uit 1865.

Plaats delict

Met het archeologisch onderzoek is sporenonderzoek gedaan op de plaats delict, op het aardappelveld van boer Piet Flikweert. Zijn er rond 1300 nog andere kastelen of stenen gebouwen op Duiveland? Halverwege de 14^e eeuw is er sprake van een kasteel Zwanenburg op Duiveland, ten zuidwesten van Nieuwerkerk.

Zwanenburg of Steen aan de Zwemer is kennelijk een nieuwe vesting van een nieuwe landheer. Ook het kasteel in Oosterland **Oostersteijn** stamt uit het tweede deel van de 14^e eeuw. Van deze twee kastelen zijn fundamenten teruggevonden. Daarnaast was er rond 1300 sprake van een **Kapel** op Duiveland maar die lag bij het Gouwe Veer, in de buurt van het latere kasteel Zwanenburg. Na 1304 is in de buurt een tweede kapel gebouwd ter ere van de overwinning van de Zeeslag op de Gouwe in 1304.

Requisitoir

Op basis het voorgaande kan de hypothese worden aangescherpt. De fundamenten en restanten van een bouwwerk, aangetroffen onder een aardappelveld van boer Piet Flikweert is een kasteel dat in de tweede helft van de 13^e eeuw is gebouwd door **Nicolaas van Cats**, wellicht eerst als Motte kasteel en later een stenen huis. Deze (later Vlaamsgezinde) landheer heeft deze locatie om strategische redenen gekozen: de beheersing van de Gouwe en het oog houden op handelsstad Zierikzee. Het was het enige stenen huis op Duiveland in die tijd. Het lag op een iets hoger gelegen stuk grond in de hoek die wordt gevormd door de Zwemer of Zween en de Gouwe. Het kasteel geeft uiteindelijk duiding aan deze geul: huis aan de Zwemer of Steenzween of Steenzwaan en uiteindelijk Zwanenburg. In het jaar 1300 is dit kasteel verwoest door onder andere **Witte van Haamstede** en de poorters van Zierikzee. Op deze locatie is daarna niets meer opgebouwd en dit verklaart dat er geen vermeldingen worden gemaakt in de literatuur en op kaartmateriaal. **Zwanenburg I** ligt onder de bouwvoor van boer Piet Flikweert. Een halve eeuw later werd op een andere locatie **Zwanenburg II** gebouwd.

Getuige-deskundigen

De hypothese is voorgelegd aan **Ronald de Graaf**, auteur van onder meer het boek **Oorlog om Holland**. Hierna volgt zijn reactie op de hieraan voorgaande hypothese:

Nu ik nog als vrij man rondloop, geef ik mijn reactie. "Ik zie dat je de archeoloog Martijn van Poucke niet hebt 'gedagvaard' en dat snap ik: het veldwerk is even klaar, dus nu gaat de tijdrovende en belangrijke determinering plaatsvinden. Tot die tijd geen officieel bericht.

Ik heb het stuk van 19 november in de PZC gelezen. Daarin staat enkele malen het woord 'motte'. Als het een chateau à motte zou zijn, is het ouder dan de 13de eeuw. Maar ik lees ook over kloostermoppen uit de 13e eeuw en dat lijkt mij logischer. En blijkt dat het uit die eeuw komt, kan Cats/Kats inderdaad in aanmerking komen. Ik vind jouw Zwemer-exegese overtuigend. Speelt de episode, zoals beschreven in "Oorlog om Holland", bladzijde 162 een rol? Ik citeer:

Toen Jan I in 1299 stierf, volgde Jan van Avesnes als graaf Jan II op (1299-1304). Een politiek succes was de benoeming van zijn broer Gwijde tot bisschop van Utrecht, waardoor het anti-Vlaamse blok verder werd versterkt. Ik ga voorbij aan de vele ongeregdigheden die tussen 1299 en 1301 in Zeeland plaatsvonden. De lokale adel was erg verdeeld en Jan II, ook bekend als Jan Zonder Genade, bestreed de Zeeuwse adel. Spoedig werd Jan gesteund door zijn zoon Willem en een bastaardzoon van graaf Floris, Witte van Haamstede¹. Militair moeten deze zuiveringsacties spectaculair geweest zijn. Met boden werden vijanden gelokaliseerd, vervolgens werden vanaf schepen aanvallen gelanceerd, men vocht overdag en 's nachts op dijken en rondom landhuizen². Het gevolg was dat de macht van de adellijke opposenten, of ze nu pro-Vlaamse partijgangers waren of streefden naar onafhankelijkheid, gaandeweg werd geknakt.

Ik denk dat jij dat veel beter weet dan ik. Ik zag dat in dl. 1 van de Geschiedenis van Zeeland, 112 e.v. er uitgebreid over gesproken wordt. Jouw interpretatie van Stoke lijkt mij kloppend.

¹ Waller Zeper, Jan van Beaumont, 14,5; Obreen, 'Eerste jaren', 48; Smit, 'Henegouwsche graven', 31-43.

² Bv. MS VII 159-860: nadere bijzonderheden bieden de bronnen niet. Vooral Borselens en Renessens werden aangepakt.

Dan is de vraag naar de functie ervan. Was het om Zierikzee in het oog te houden? In elk geval om de doorvaart tussen de eilanden te beheersen. Wanneer het kasteel werd vernietigd is nog niet te zeggen. Kan in 1304 zijn geweest. Ik weet dat de zoon van boer Flikweert allerlei vroegmoderne munitie heeft gevonden, dus misschien is zelfs de Opstand niet uit te sluiten... maar het was voordat de eerste kaarten van Zeeland verschenen, want daarop staat het niet.

Meer heb ik er helaas niet over te zeggen. Moge het recht zegevieren.

Ik heb de hypothese ook voorgelegd aan **Arie van Steensel**, universitair hoofddocent middeleeuwse geschiedenis Universiteit Groningen. Hij geeft het volgende aan:

Wat een leuke vondst! Ik las dat er in het najaar meerdere keren door archeologen gezocht is op de genoemde locatie. Ik heb een aantal bronnen doorgenomen, maar die leveren nog niet direct aanknopingspunten:

<https://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/zoek>

<https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/ohz/#page=0&accessor=toc&view=homePane>

<https://charterbank.huygens.knaw.nl/?mivast=3593&mizig=314&miadt=3593&miview=tbl&milang=nl>

In het oudste overzicht van ambachtsbezitters is Duiveland helaas niet opgenomen, in De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis, staan Jan van Henegouwen, Floris en Arend van Haamstede en de kinderen van Willem Jansz van Duiveland als grootste ambachtsheren aangeslagen in 1339. De namen van Jan van Henegouwen en van de Van Haamstedes duiden erop dat er waarschijnlijk bezit is geconfisqueerd door de graaf na de schermutselingen die volgden op de dood van Floris V. Dit bezit is door de graaf vervolgens in leen gegeven aan zijn belangrijkste edelen.

Als de bouw van een kasteel voor of tijdens de onrust van 1296 heeft plaatsgevonden, dan vallen deze namen echter af. Het kan dan een grafelijke versterking of die van een lokale ambachtshere geweest zijn. Ik kan Nicolaas van Kats niet direct relateren aan Duiveland (een charter uit 1258 biedt daar onvoldoende aanknopingspunten voor), dus ik kan niet direct meegaan in de hypothese dat hij de eigenaar/bouwer was. Op basis van de Rijmkroniek kunt u inderdaad concluderen dat er toen een 'huis', waarschijnlijk een versterkt stenen huis, stond. De tekst hoeft niet per sé zo gelezen te worden dat het huis in handen was van tegenstanders van heer Jan en de Zierikzeeërs, zou ik zeggen.

Wat ook onduidelijk is, is wanneer het bouwwerk verdwenen is. Van het latere Zwanenburg kon ik in de laatmiddeleeuwse bronnen al geen vermeldingen vinden, maar mogelijkwijls gaat het om hetzelfde huis? Het is mij niet helemaal duidelijk hoe de nederzettingen Nieuwerkerk en Kapelle precies gesitueerd waren. Maar dit kan ook een kasteel zijn geweest dat door de latere heren van Duiveland is gebouwd.

Als er een klooster gestaan had, waren er waarschijnlijk wel aanwijzingen uit geschreven bronnen bekend. Een optie zou nog zijn dat het een vroeg verdwenen kerkgebouw was.

Dit zijn altijd behoorlijk moeilijke puzzels. Noord-Beveland heeft ook enkele van die onopgeloste archeologische vondsten. Maar het kan nog wel zin hebben om het archiefmateriaal systematischer door te nemen op aanknopingspunten.

Met vriendelijke groet,

Arie van Steensel

Overwegingen

Ik heb het **charter uit 1258** ook bekeken. Als ik de tekst lees dan lijkt het alsof het charter is opgesteld in Duiveland zelf (*Datum in Duuelandia anno Domini millesimo du centesimo quinquagesimo octavo, die martis ante Ascensionem Domini, vertaling: Gegeven in Duiveland in het jaar des Heren duizend tweehonderdachtenvijftig, op de dinsdag vóór de Hemelvaart van de Heer*). Het charter luidt: Gerolf en Hendrik, ridders, heren van Kats (de broers van Nicolaas van Kats), verklaren Hendrik III hertog van Brabant, die door ruwaardes Aleid tot haar mederewaard van Holland en Zeeland is aangesteld, trouw te zullen bijstaan totdat graaf Floris V mondig zal zijn geworden. [Bekijk hier het charter.](#)

In **Biografisch woordenboek der Nederlanden** van A. J. van der Aa. Op pagina 261 is het volgende te lezen:

CATS (Nicolaas van), Heer van Kats, Katshoek, Oud- en Nieuw Kats, Katsrak, Emelisse en Welle, Burggrave der stad Gouda, Schoonhoven en den Lande van Blois, Heer van den **Eilande van Duiveland**, en den Lande van Kadzand, van Ossendrecht, Lopik en Bonrepas, zoon van den voorgaande, was in het beleg van Dordrecht, in het jaar 1299, te Alblasserdam gelegerd en bevond zich in het volgende jaar op het slot te Schoonhoven, toen Jan van Renesse, eene vloot met Zeeuwen bemand hebbende, met het voornemen om Jan II, Graaf van Henegouwen en Holland, van laatsgemelde graafschap te ontzetten, voor Schoonhoven kwam.

... en even verderop ...

Nicolaas van Cats, en zijn zoon zouden 's Graven gevangenen blijven, mits behoudende hun leven, en goed; de bezettingen zouden vrij uittrekken, mits, dat men daarvoor, zou vrijgeven de gevangenen, die Nicolaas van Cats in **Duiveland** had.

... en nog een stukje verder ...

Nicolaas werd gevangengenomen en samen met zijn vader vervoerd naar de 'veste Niwerbosch'. Kort hierop maakte graaf Jan II met heer **Nicolaas van Cats** 'vrede' in Duiveland (Zeeland). (circa 1304)

Rechtsgang

De bevindingen van de getuige-deskundige worden meegenomen in de definitieve rechtsgang. Daarbij nog de volgende opmerking. Ronald de Graaf wijst op de vondsten van vroegmoderne munitie op het land. Het gaat daarbij om stenen musketkogels. Ik vermoed dat die uit de Spaanse tijd stammen, toen Zierikzee werd belegerd door de Spanjaarden. De Gouwe was met een palenscherm afgesloten en dit was ter hoogte van de onderzoeklocatie. Aan Duiveland's kant was een soort kampement en daar zal vast en zeker geschoten. Onderstaande kaart geeft een overzicht. Overigens staat het kasteel **Zwanenburg II** op deze kaart, die de situatie in 1576 aangeeft, afgebeeld³.

Luitzen Bijlsma

Zierikzee 30 december 2025

³ De belegering van Zierikzee door de Spanjaarden in 1576. Bron, Koninklijke Bibliotheek van België, 16 aan elkaar geplakte screenshots, auteur Pierre Le Poivre, 1576.